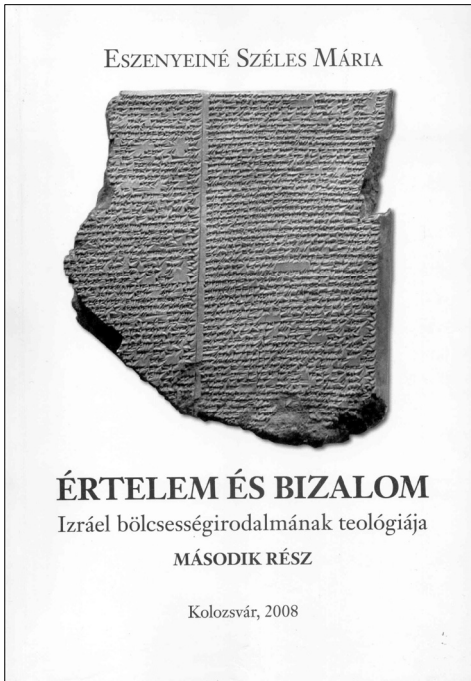

VARIA

Bibliopolium

Eszenyeiné Széles Mária: *Értelem és bizalom.* *Izrael bölcsességirodalmának teológiája.**

Második rész: a Példabeszédek, a Prédikátor könyve, bölcselő zsoltárok és a deuterokanonikus bölcsességirodalom.
Kolozsvár 2008. 220 oldal

A tudományt művelő és szerető ember mindenkor örült annak, ha egy új és hasznos munka került Isten és a tudomány asztalára. Így vagyunk most ezzel mi magunk is, amikor Eszenyeiné dr. Széles Mária professzor asszony legutóbbi munkáját vesszük kezünkbe. Mondom legutóbbi, mivel az elmúlt évtizedekben tudós tanárként és lelkipásztorként több mint 50 tanulmányt jelentetett meg a kü-

lönböző szakfolyóiratokban, kiadványokban és gyűjteményes kötetekben. Tanulmányok, hosszabb-rövidebb írások, egyetemi kurzusok mellett ugyanakkor több jelentős, önálló könyvben megjelent szakmunka szerzője is. Szabad e helyen röviden csak a könyvek címeit megemlítenünk: *Wrath and Mercy. A Commentary on the Books of Habakkuk and Zephaniah.* (Translated by George A. F. Knight.) Grand Rapids Edinburgh 1985; *A Királyhágómelléki Református Egyházkerület története.* (Társszerző Eszenyei Béla.) Nagyvárad 1991. *Ige és történelem. A prófétai igehirdetés teológiája.* Nagyvárad 2002; *Izrael prófétái.* Nagyvárad 2004. *A Szentföld.* Nagyvárad 2006. *Református imádságoskönyv.* (Meditációs kötet.) Nagyvárad 2007.

A professzor asszony közel 40 esztendőt töltött a katedrák mögött Kolozsváron (1972–1989) és Nagyváradon (1990–2008). Az Istentől kapott kegyelmi időt szorgalmas, felelősségteljes és hasznos munkálkodással töltötte és tölti mind a mai napig.

A legutolsó napvilágot látott könyvnek címe: *Értelem és bizalom. Izrael bölcsességirodalmának teológiája. II. rész.* A korábbi felsorolásból szándékosan hagytam ki a most megjelenő munka első kötetét, mivel a következők rendjén együtt kívánom láttatni a két kötetet, még akkor is, ha a

* Elhangzott 2008. október 21-én, a nagyváradí Partiumi Keresztyén Egyetemen tartott könyvbemutatón.

most megjelent második részt fogjuk terjedelmesebb formában bemutatni.

Az *Értelem és bizalom* címet viselő két-kötetes munka tudomásom és ismeretem szerint erdélyi magyar református teológiai vonatkozásban jelentős mérföldkőnek számít. Ez az első olyan szintézis, amely együtt láttatja és mutatja be az izráeli ószövetségi kanonikus bölcsesség-irodalom teológiáját és kitekint az ószövetségi deuterokanonikus irodalomra is. Bár a múlt század első felében többen is foglalkoztak erdélyi viszonylatban az ószövetségi prófétai irodalommal, azon belül is a bölcsességirodalommal, de ilyen szintetizáló, összefoglaló mű még nem született. Mégsem mehetünk így tovább, hogy legalább két enciklopédikus tudású és kegyes lelkületű professzort ne említenék meg: dr. Kecskeméthy István bibliafordítót és dr. Nagy András, az ótestamentumi teológiai tudományok jelentős képviselőit. Ez a kötet nem rövid, néhány esztendő alatt született, hanem hosszú évtizedek kutatómunkájának eredményeképpen jött létre részben a kolozsvári, részben a nagyváradi időszakban.

Mi volt a kétkötetes munka megjelenésével a cél? Semmiképpen sem egy öncélú tudományművelő, könyvtárpolcra szánt könyvnek a megírása, hanem egy olyan „tankönyv” elkészítése, mely segít olvasni, érteni és magyarázni az ószövetségi bölcsességirodalmat. Tény az, hogy az Isten Igéjének tolmácsolására vállalkozók minden időben nehéz helyzetben voltak és vannak. Isten örökkévaló Igéjét, az itt és most összefüggésében, minden időben és élethelyzetben bizony nehéz volt egyértelműen megragadni, és az üzenetet hitelesen továbbmondani az adott kor emberének, a gyülekezetnek. Különösen felerősödik ez a problematika az ószövetségi bölcsességirodalom összefüggésében, amely a környezet kultúrhatásainak áramlataiban született. Az akkori mezopotámiai és egyiptomi bölcséleti formákat

Izrael átvette és azokat az egyistenhit tartalmával töltötte meg. Ezt a színes és heterogén irodalmat olvasva egy csodálatosan gazdag ókori irodalom figyelmesen kiválogatott gyöngyszemeivel találkozik az olvasó. Nem vallástörténeti analógia ez, amivel a hitgizságokat kívánja a szentíró kifejezni, hanem csak és csakis *formák*. Az intelmeken, az útmutatásokon, az élettapasztalatból merített bölcsességeken keresztül is határozott és megkérdőjelezhetetlen egyistenhitét vallja meg a politeista közegben működő, szerkesztő szentíró.

A bölcsességirodalmi formák jelentős része *egyiptomi* közvetítéssel került be a Szentírásba. Többek között Ptahhotep tanítása az Óbirodalom Kr. e. 2655–2155, Kagemni főembernek szóló tanítás a 6. dinasztia korától 2325–2155, Amemope tanítása az Újbirodalom korából 1554–1080, Ipuwer intése, Meriharnak szóló tanítás, Amenemkat vagy Anni tanítása, Petosiris főpap sírfelirata stb.

Az egyiptomi mellett jelentős a *mezopotámiai* bölcséleti irodalom. Megemlíthetjük a summér-akkád közmondásokat, Shuruppak tanítását, Achikor beszédeit, a bölcsesség tanácsát, amely a kasszita babilóniai korra emlékeztet. A *föníciai-kánaáni* forrásanyag nem kimondottan az izráeli bölcsességirodalomra gyakorolt elsősorban (arra is) hatást, hanem más prófétai, történeti anyagra.

Látva és ismerve a felvonultatott bölcselő irodalmi anyagot és annak sokszínűségét, monoteista prizmán keresztül transzponált, sokszor elvont, mély üzeneteit, meggyőződésünk, hogy szükség van olyan összefoglaló munkára, amely szintézis formájában láttatja velünk a dolgot, pontosítja és teszi helyére a kulcsfogalmakat, kifejezéseket, neveket, összefüggéseket.

Az izráeli bölcsességirodalom megszólaltatja, beépíti és bevonja az ókori Közel-Kelet sajátos, az Örök Isten közeléből kimocanni nem akaró és nem tudó

vallások, filozófiák, gondolkodásmódok képviselőit, s közben a keleti bölcsesség-irodalom bővizű forrásaihoz terel bennünket, figyelmesen vigyázva, hogy az egy örök Istentől el ne távolodjunk. Mind a kanonikus (Jób, Példabeszédek, Prédikátor, Bölcselő Zsoltárok) könyveiben, mind a deuterokanonikus könyvekben (Bölcsesség könyve, Jézus Sírak fia) *cantus firmus*ként húzódik végig egy következetes hitvallás, amely a szentíró monoteista istenhitének hű és szép bizonyoságtétele.

A bölcsességirodalom a Szentírás, azon belül az ószövetségi kijelentés szerkesztésének része. A Biblia az örökkévaló Isten kijelentése, a bölcsességirodalom pedig beletartozik ebbe a szerves egységbe. A Biblia másként, leegyszerűsítve egy sajátos dialógus Isten és ember, teremtő és teremtmény között, melyben Isten szól és cselekszik, igéjében közli Önmagát, az embert pedig arra méltatja, hogy válaszoljon Urának!

Az Ószövetség elsődleges, fő része a Tóra. Ez Isten kijelentését tartalmazza a választott népnek. Ezt követi a prófétai irodalom, amelyet akár egyfajta kommentárnak is tekinthetünk a Tórához, a maga kortörténeti háttérével és beágyazottságával együtt. De az Ószövetségben megjelenik a vox humana is. Ez erősödik fel a teljes bölcsességirodalomban, ahol az Isten által megszólított embernek válaszolnia kell Urának a mindennapok forgatagában, akár kutató-kérdéseivel, akár valamilyen jellegű, tartalmú válaszával.

1. Az ószövetségi bölcsességirodalom első könyve: Jób könyve. Egyetlen témát dolgoz fel: az ártatlan, igaz ember szenvedésének, helyállásának gondolata fogalmazódik meg. Az olykor-olykor vallásfilozófiai dialógusba átcsapó bizonyoságtétel, a vitatkozásokkal, a miértek láncolatát látatja és veti fel az olvasóban. A bölcselkedők között azonban megszólal a Bölcsesség hangja, szava, üzenete, amely határozottan és pontosan helyére teszi a

dolgokat. A szenvedésben megszólaló helyes kérdés nem a miért, a mi okból? lesz – hanem a mi célból? Istennek ugyanis a szenvedésben levővel célja van, pontosabban a szenvedéssel is van mondanivalója. Választ kap erre az ember a teofóniában megjelenő és beszélő Istentől. Jób könyvében alapvetően „Isten és ember bölcsességének szembekerüléséről, ütközéséről, egymáshoz való viszonyáról, végül a nyugvópont megállapításáról van szó.”

2. A Prédikátor könyve a bölcsességirodalom páratlan alkotása mindenféle szempontból. Az élet értelmét, célját, tartalmát kutató ember vívódása elejétől a végéig. Nincs ugyan a könyvnek eszkatológiai kitekintése, mert csak a „mára” koncentrál. Gondolkodás- és világlátásmódja korlátozott. Erről vall a mindenkor vissza-visszatérő „nap alatt” megállapítás is, amely a korlátozott, behatárolt kép szimbolikus megjelölése. A Prédikátor nem ismeri Isten közelségét, ezért nincs benne dialógus, nem imádkozik, nem fordul Hozzá, nem kéri a segítségét. Azt tudja, hogy Isten a mennyben lakik és ebbe a zárt világba nem tud behatolni, nem tudja kinyitni. Annyit tud, hogy ebben a fátumszerűségben mindennek rendelt ideje van. Azt azonban meggyőződéssel hiszi és vallja, hogy az „ember egész életével benne van Isten kezében, Aki félreérthetetlenül vezet és irányít mindeneket, másfelől pedig, amit a filozófia a sors fogalmával határoz meg, azt a Prédikátor Isten munkájának tulajdonítja.” A könyv sikoly az életért, sóhajlás a nagy posztulátumért. Legfontosabb gondolata az, hogy mi oldja meg az élet lényeges nagy kérdéseit. Erre röviden ő így adja meg a választ: az istenfélelem, az etikai életvitel a felelősség jegyében (Préd 12,15–16).

3. Sorrendben A példabeszédek könyve lett volna a második, de azért emlitem most, hogy kellőképpen ki tudjuk hangsúlyozni azt, hogy a könyv „teológiai

koncepciója teljesen más, mint a Jób, vagy A prédikátor könyve, vagy a bölcselő Zsoltároké”. A Példabeszédek könyvének szerkesztője a hétköznapi világban vezető olvasója gondolatait. Immanens síkon maradván élet- és emberközponúságot mutat a fejezetekben. Különböző élethelyzetekben tárja elénk az ember életértelmezését. A könyv tulajdonképpen „etikai kódex”, amely a mindenkor ember személyes és közösségi életvitelére vonatkozó magatartási módját írja le különböző élethelyzetekben, körülmények között, konkrét vagy éppen határesetekben. A könyv egyedülálló abban a tekintetben is, ahogy a bölcsesség fogalmát értelmezi. Úgy beszél a bölcsességről, mint személyről, aki hívogat, táplál, az élet értelmét adja, aki irányt mutat, tanácsol, int, figyelmeztet, és megtanít az élet helyes megélésére. A bölcsesség szerint nem elvont tan, hanem cselekvő személy, aki preexistens módon már a teremtsénnél is jelen volt (Péld 8–9 fejezet).

4. A bölcselő zsoltárok közül válogat a szerző: 1; 37; 49; 73; 112; 127; 128; 133. Az imádkozó zsoltáros öntudatosan vallja, hogy Isten teremtett világában él, ezért az Ő jelenléte nélkül nem tudja elképzelni az életet. Közeliében kíván élni. Tőle várja a segítséget, a tanácsot, az útmutatást akár konkrét időben, helyen és formában is.

Az zsoltárokból erőteljesen jelentkezik a teodícea kérdése. Az csak akkor lesz elérhető, ha az Úristen feltár valamit abból úgy, hogy az ember valamit megérthessen belőle. Rámutat Isten világtrendjének érthetetlen csodájára, amely Isten hatalmán és szeretetén nyugszik. Csak az istenfélelem adhat belátást Isten világkormányzásába, amit a kijelentés fényénél ismerhetünk fel és bizalommal elfogadhatunk. A mindennapi élet kérdéseinek sodrásában csak egyetlen válasz van, a teodícea emberileg érthetetlen valóságára az a hit, amely egyszerre értelem (ismeret) és bizalom.

Az *Értelem és bizalom* II. kötete két deuterokanonikus könyvet is tárgyal az előbb említettek mellett: *A bölcsesség könyve* és a *Jézus, Sírák fia könyve*. Ezek a könyvek már nem a héber kánonból valók, hanem az úgynevezett alexandriai kánon szerves része.

a) A Bölcsesség könyvének, miként a mű címe is jelzi, a központi témája az igazi bölcsesség. Meggyőződése, hogy igazság nélkül nincs bölcsesség. Az előbbi feltételezi a másikat. Úgy szól, ír polemikus stílusban a diaszpórában élő szekularizálódott honfitársaihoz, hogy egy pillanatra sem távolodik el az atyák hagyományaitól. Meggyőződéssel vallja ő is, hogy a bölcsesség személy, akinek része, sőt konkrét feladata van a világ kormányzásában.

b) A Jézus, Sírák fia könyve. Az előbbihez hasonlóan az alexandriai kánon, vagyis a deuterokanonikus irodalom szerves részét alkotó könyv. Írója azonban nem a diaszpórák népéhez szól, hanem otthon, a zsidó közösségben él. Nem tárgyal az atyák hagyományától, a választott nép történetétől, szakrális anyagától, de bizonyágtétele mögött mégis ott húzódik meg az egyiptomi Ízisz kultusz és Maat-gondolat.

Ben Szira könyvének is a bölcsesség a központi gondolata. A korábban említettekhez hasonlóan ő is megszemélyesíti a bölcsesség fogalmát és nem elvont fogalomként látta, értelmezi.

A bölcsességirodalom szinte minden könyve az eljövendő Bölcsességre, a Krisztusra tekint, Aki Isten bölcsességének igazi megjelenítője. Pál apostol fogalmazza ezt meg világosan és konkrétan az 1Kor 1,30-ban.

A kétkötetes könyv több mint 300 oldalon keresztül tárgyalja a témát, nagyon sok információt, utalást felhasználva. Tudományos precizitással és az Isten Igéje előtt alázattal meghajló biblikus ugyanakkor az olvasó számára lényeges, jelentős összefüggésekre mutat rá.